

Bildiğimiz ve Bilmediğimiz Yönleriyle

YÜZÜMÜZ

Yüzünüz için yalnızca "güzel" ya da "çirkin" deyip geçmeyin; uzman araştırmacılar yüzün gözle görünenlerden çok görünmeyen özelliklerinin önemli olduğunu ortaya çıkarmış bulunuyorlar.

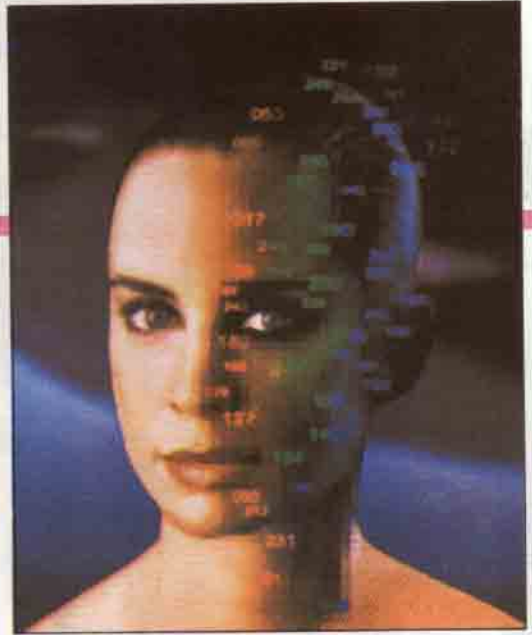
Shannon BROWNLEE

Konumuza "yüz" sözcüğü üzerinde durarak girelim: Sorunlarla "yüz yüze" geliriz; sevmediklerimizden "yüz" çeviririz; utandığımızda "yüzümüz" kızarır; zor bir işi "yüz" aklıyla başarmak isteriz... Kısacası, kişiliğimiz hakkında yüzümüz kadar ipucu veren vücudumuzun bir başka bölümü yoktur. Yüzümüz, duygularımızı, düşüncelerimizi, hatta tüm kişiliğimizi yansıtır. Belli nitelikteki yüz güzelliği (acaba kimin, ya da kimlerin tanımına göre!) kanı kaynatır, yürekleri çarpıtır; yazarlara, ozanlara esin kaynağı oluşturur: Güzel Helena'nın yüzünden Troya Savaşları çıkmış, Roxane'in güzel yüzü, kendi yüzünün çirkinliğinden acılı bir utanç duyan Cyrano'nun şahane tiradlarına esin kaynağı olmuş. Profesör Henry Higgins hiç farkında olmadan çiçekçi kız Eliza'nın yüzüne tutulmuştur...

Yüzümüz, hemen tüm toplumsal ilişkilerde baş rolü oynar. Gerçi bu gibi ilişkilerin yürütülmesinde rol oynayan başka araçlar da yok değildir; ama birbirimizi tanımak, yaş tahmini yapmak, kimin hangi ırktan olduğunu anlamak, insanların düşüncelerini okumak için hep karşımızdakilerin yüzlerine bakarız (bundan dolayıdır ki başarılı diplomatlar, kumarbazlar, görüşmeciler, "ifadesiz yüz" takınmakta ustalaşmışlardır).

Güzelliğe gelince, "çekici olma" hemen her zaman olumlu bir takım özelliklerle eşdeğer sayılmıştır: Zekâ, iyi huyluluk, sıcak kanlılık, v.b. gibi özellikler yüz güzelliği ile doğrudan ilintili olmadığı halde, insanlar bunları yüz güzelliği ile birleştirme eğilimindedirler.

Yüzümüz bu önemini nasıl ve (daha önemlisi) neden kazanmıştır? Hayvanlarda da yüz bu kadar önemli midir? Bir

yüze sahip olmanın nedeni acaba nedir?

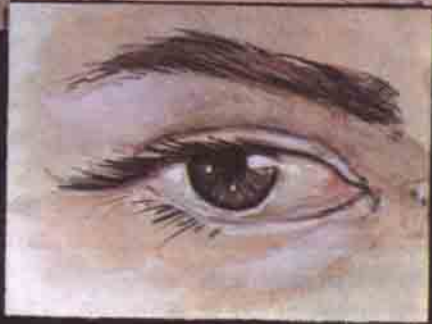
Biyoloji uzmanlarına göre yüz sadece vardır, o kadar. Vücudun "yüz" bölümü; dinozorlardan, balıklardan, Homo Sapiens'e kadar tüm omurgalıları süsler. Evrim biyolojisi uzmanlarına göre, "Omurgalıların neden yüzleri vardır?" sorusu; "Primatların el ve ayaklarında neden beş parmak vardır? Neden domuzların kanatları yoktur?" sorularına benzer. Evrim hakkındaki bu günkü bilgilerimiz bu soruları yanıtlamaya henüz yeterli değildir.

Eski Yunan'dan günümüze değin filozoflar ve bilginler yüz üzerinde duragelmışlerdir. Darwin, insanın evrimini Homo Sapiens'in yüz özelliklerine bağlı olarak açıklamaya çalışmış, sonuçta öne sürdüğü kuram ile tüm türlerin erkeklik-dişilik ayrımlarını açıkça ortaya koymak için belli özellikler kazandıklarını ileri sürmüştür. Ne var ki, bütün çabalara karşın araştırmacılar ancak son yirmi yıldır insan yüzünün gizleri ve özellikleri hakkındaki temel soruların yanıtlarını vermeye başlamış bulunuyorlar: Ömeğin ortaya çıkan sonuçlara göre çocuklar, tıpkı konuşması için olduğu gibi, insan yüzlerini tanımayı da sonradan öğrenmek durumundadırlar, yetişkinler başka ırktan olan kişileri birbirlerinden ayırıp tanımakta güçlükle çabalamaktadırlar, v.b...

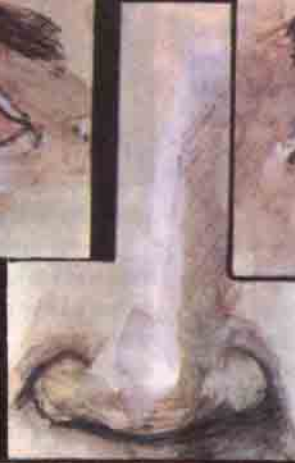
İnsanları yüzlerinden nasıl tanırsınız? Duyularımızı belirtmede yüzümüzün ifadesinden nasıl yararlanırsınız? Araştırmacılar bu gibi soruların yanıtlarını, ya da yanıtlara ulaştırarak ipuçlarını buldukları, insanların davranış özellikleri ve toplumların oluşumu ile ilgili temel bilgiler de ortaya çıkmaktadır.

İnsana benzeyen ilk yaratıklar olan atalarımızın yüz yapılarında en önemli etkiyi oluşturan evrimsel değişiklik, beynin büyümesidir. Sanıldığına göre bu olgu bazı yetenekli

Trakya sivil kulanı, gözü, altın sarı kafa ve
sarı saçlarıyla, diğerlerinden farklı ve ay-
lar. Fakat bu sayı kullandığı sürece öle
dile, tecrübe edilece. Üstü, bu sayıya, sivil k
virek, sivil kulanı, gözü, altın sarı kafa ve
sarı saçlarıyla.

Uzun burun, serik ve kuru ha-
vanın hukum sardığı dağlık bol-
gelelerde, solunan havanın ılık ve
nemli olarak akciğerlere ulaşması
na yardımcı olur.

Açık renk gözler, göze daha
çok ışık girmesine neden oldu-
ğundan, koyu renk gözler muhtemelen
güneşten korunmak
için gelişmiştir. Kas ve kirpikler
ise gözü ter ve kire karşı
korur.

Dudaklar, seksüel
görünüşümüzün dışın-
da fazla işleve sahip ol-
mamakla birlikte, ka-
lınlık ya da incelik yo-
rundan kültürden kül-
türe farklılıklar gös-
terir.

İnsanın beyin geliş-
tikçe, kafatası ile birlik-
te çene kemiği de ge-
nişledi. Daha çıkıntılı
bir çene biçimi ise ku-
rusmayı sağlayan kas-
larla birlikte gelişti.

PARÇALARI BİRLEŞTİRMEK

primatların iki ayak üzerinde yürümeye başlamalarıyla, yani üç milyon yıldan biraz daha az bir süre önce ortaya çıkmıştır (günümüzdeki iri ve kuyruksuz maymunların, şempanzelerin, gorillerin ve orangutanların hâlâ dört ayak üstünde yürüdüklerini anımsayalım). Bu üç milyon yıllık süreden önce beyin, bugünkü şempanzelerde görüldüğü gibi, atalarımızda da yüzün hemen ardında yer alıyordu. Ne var ki beynimiz büyüdükçe onun kemik kutusu olan cranium'da yeni oluşan gri maddeyi örtmek ve korumak üzere büyüdü. Kafatasımızın bu bölümü büyürken, aynı zamanda yükselip yuvarlaklaştı, böylece alnımız da yükseldi. Bu değişiklikte birlikte ikinci bir değişiklik daha oldu: kafatasımızın beyin bölümü büyürken çenemiz de genişledi ve kasları gelişerek konuşmaya uygun biçimi alan dilimizi içine alacak duruma geldi.

Yüzümüzün bir takım özellikleri -örneğin cilt rengi- iklim v.b. gibi çevre koşullarının ürünü olsa gerektir. Diğer bir bölüm özelliklerin ise işlevsel oldukları bellidir. Kaşlarımız alından akan terin gözlere ulaşmasını engeller. Peki, ya biz insanlardan başka primatlarda görülmeyen çıkıntılı burunun yararı acaba nedir? Şempanzeler, goriller, atalarımızın burunlarına benzeyen çökük burunlarıyla bizim kadar (belki de bizlerden daha iyi) soluyup koku alabilmektedirler. Öyleyse insan türünün burunu niçin çıkıntılıdır? Üstelik burun biçimi kişiden kişiye neden bu denli farklılık göstermektedir?

Bu konuda bugüne kadar hiç kimse, Darwin'in 1871'de yayınladığı "İnsanın Gelişimi" adlı yapıtında önerdiği açıklamadan daha akla yakınına yapabilmemiş değildir. Darwin, araştırmaları sırasında çeşitli türlere ilişkin olarak saptadığı bir takım özelliklerin "Doğal Ayıklanma" ile açıklanamayacağını gördü. Hatta tam tersine, bazı türlerin özelliklerinin, örneğin bugün soyu tükenmiş olan İrlanda Geyiği'nin 3 metreden uzun boynuzların veya tavuşkuşunun süslü kuyruğunun, onlara ciddi birer engel oluşturduğunun bilincine vardı. Sonuçta Darwin, bu gibi "süs" özelliklerinin, erkekler arası savaşta yengiyeye, ya da karşı cinsi kendine çekmeye yaradığı

sonucuna ulaştı.

"Cinsel yönden ayıklanma -üstünlük sağlama" kuramı, insanların bir takım görünüş farklılıklarının akla uygun bir açıklamasını oluşturmakla birlikte, biyoloji uzmanları Darwin'den bu yana "Kalıtımsal Kayma" adı verebileceğimiz bir başka açıklamayı ortaya atmış bulunuyorlar. Buna göre bu kalıtımsal kaymalar veya sapmalar, aynı türden oluşan ve kuytu yerlerde yaşadıkları için dış ilişkileri bulunmayan topluluklarda görülmektedir. Bu gibi gruplar kendi başlarına yeterince uzun bir süre yaşadıklarında farklı özellikler geliştirirler, süre uzadıkça "gen" farklılıkları artıp belirginleşir. Bu gibi gruplar tüm kıtalarda yaşamış olmalı ki, bugün örneğin Polonyalıların, İsveçlilerin, Almanların, İtalyanların yüzlerinde (ve boy, saç rengi v.b. gibi diğer fiziksel özelliklerinde) farklılıklar bulunmaktadır.

Öte yandan aynı ulusların ve toplulukların üyelerinin yüzleri de birbirlerinden şaşılacak derecede farklıdır: öyle ki tek yumurta ikizleri bile birbirlerine tam olarak benzemezler. İşte bu çok değerli özellik nedeniyedir ki, biz insanlar önemli bir toplumsal işlevi, yani birbirimizi tanımayı başarabiliriz. Tek bir kişinin tanıyıp ayırabileceği insan sayısının sınırı neredeyse yoktur: Büyük bir kentte yaşayan yetişkin bir kimse, yaşamı boyunca milyonlarca insana rastlar ve adlarını bilme bile bunlardan binlercesini tanıyıp ayırabilir. Yüzleri tanıyıp anımsamak, insan beyninin en gelişmiş bölümü olan ve düşünme yetisinin de bulunduğu Cerebral Cortex'de oluşan bir işlemdir. Fransız nöroloji uzmanları bunu 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkardılar. Bu uzmanların bulgularına göre, beynin bazı bölümlerinin tahribatı tanıma yeteneğinin tümüyle yitirilmesine yol açıyor; böyle kimseler yakınlarını, hatta aynada gördükleri kendi yüzlerini bile tanıyamıyorlardı. "Prosopagnosia - insanları tanıyamama" adı verilen ve seyrek görülen bu durum, beynin sağ temporal lobu'nun, yani cortex'in sağ kulak ardındaki bölümünün zedelenmesi sonucu ortaya çıkıyordu (Bazen sol bölge tahribatı da aynı duruma

yol açabiliyordu). Bu duruma düşenler, insanları tanıyama yanında yüz ifadelerini de anlayamıyorlardı.

İnsanları tanıyabilmeyi öğrenme, doğumla başlayan ve yetişkinlik döneminde tamamlanan bir süreçtir. Ruhbilim uzmanları, son yirmi yıldır bebeklerin bu yeteneği en erken ne zaman ve nasıl kazandıklarını araştırıyorlar. Ancak bu alandaki araştırmalar, hemen anlaşılacağı gibi hiç de kolay değildir; çünkü bebeklere, "Bu yüzü tanıyor musun?" diye sormayız. Araştırmacılar bunun yerine "Merak" olgusundan yararlanıyorlar: Bir bebeğin nabızı, yeni bir şey gördüğünde genellikle değişir; bebekler yeni veya az tanıdıkları şeyleri incelemek için daha uzun zaman harcadıkları halde bildiklerinden çarçabuk yüz çevirirler. Buna göre tanıma araştırmalarında uygulanan en yaygın yöntem, bebeklere önce bir yüzün fotoğrafını göstermek, bir süre sonra ise bu fotoğrafla birlikte başka bir fotoğrafı göstererek bunlardan hangisinin daha fazla tepkiye yol açtığını gözlemektir.

Case Western Reserve Üniversitesi'nde ruhbilim uzmanı olarak görev yapan Joseph Fagan'a göre bu araştırmalar, yüzleri tanımakta ustalaşınca kadar bebeklerin dört aşamadan geçtiklerini göstermiştir: Yeni doğmuş bebekler annelerini tanımada ses, koku, v.b. gibi başka araçlardan yararlanırlar ve her halde annelerinin yüzünü ayırt edemezler. Bebekler, ancak yaklaşık yedi aylık olduktan sonra ve sözü edilen dört aşamanın sonucunda, aynı cinsten olan farklı iki kişiyi yüz resimlerinden ayırabilmeye başlarlar (Bazı ruhbilim uzmanları ise, bebeklere gerçek insan yüzleri yerine fotoğrafların gösterilmesiyle, onların tanıma yeteneklerinin yapay olarak erken geliştirildiğini öne sürmektedirler).

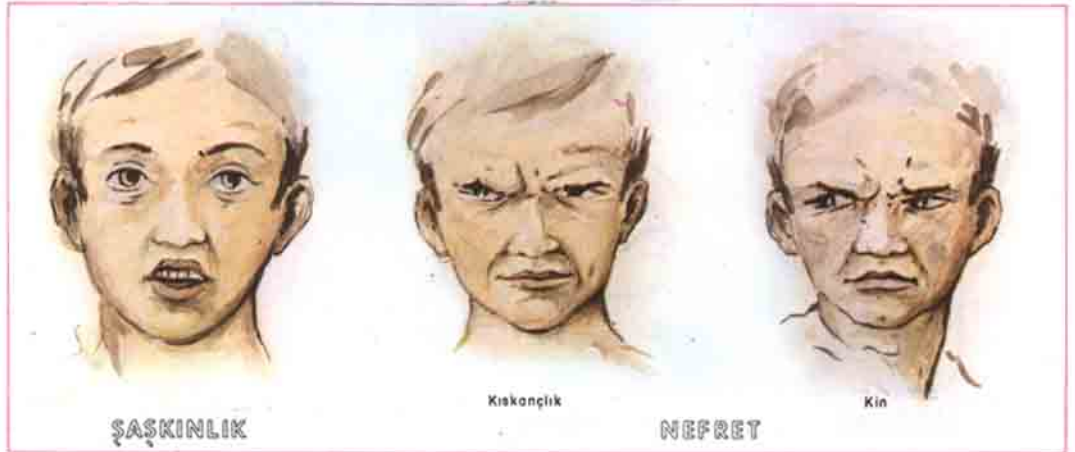
Denver Üniversitesi Ruhbilim dalı öğretim görevlilerinden Marshall Haith, insanları yüzlerinden tanımanın içgüdüsel bir yeti olmadığını, tıpkı okuma - yazma gibi sonradan öğrenildiğini savunuyor. Gerçekten de pek çok hayvan türünde bu "tanıma yetisi" hiç bulunmaz: Ötücü kuşların pek çoğunun yavruları, yuvaya gelip de onları besleyenlerin kim

olduklarına aldırılmazlar. Buna karşılık bazı hayvan türlerinin yavruları ise, doğduklarından kısa bir süre sonra annelerinin kim olduklarını öğrenebilirler: Fok balıklarının yavruları, ilk duydukları erişkin fok sesini annelerinin sesi olarak öğrenir ve bu sesi sürekli olarak ayırt edebilirler. Ote yandan insan yavrusunun, anne babasından başka daha pek çok kişiyi tanıması zorunluluğu nedeniyle bu becerisini geliştirmesi oldukça uzun bir zaman alır.

Gerçekten de, kişinin yüzleri anımsama yeteneği 18 yaş dolaylarında ancak tamamlanıp olgunlaşır. Tanıma işlevi sandığından çok daha karmaşıktır ve ruhbilim uzmanları bu konuda bugün için yeterince bilgi sahibi değillerdir: Plattsburgh Kenti'ndeki New York Eyalet Üniversitesi'nde ruhbilim uzmanı olarak çalışan Roy Malpass, yüze bakarak tanıma konusu üzerinde on yıldır araştırma yaptığı halde, insanların karşısındaki kimseleri birbirlerinden ayırt etmek için hangi belli ip uçlarını kullandıklarını henüz ortaya çıkarabilmiş değildir. Malpass'a göre, "Kişiler, karşısındakilerin yüzlerine 'çözümleyici' gözle bakmamakta; hatta özellikle neye dikkat ettikleri sorulduğunda açıklayamamaktadırlar. Anlaşıldığına göre, gözle bakıp tanımada dille iletişimin rolü yok gibidir."

Malpass'la birlikte, Missouri Üniversitesi'nde görevli June Chance ve Alvin Goldstein ve daha bir kaç ruhbilim uzmanı, bu alanda belli bazı sonuçlara ulaşabilmek için gözlemler yapmış ve deneyler uygulamış bulunuyorlar: Bu ruhbilim uzmanları, fotoğraflara bakanların göz hareketlerini izlemek, yüz resimlerinin bazı bölümlerini kapatmak, fotoğraflarda yüz bölümlerinin yerlerini değiştirmek gibi uygulamaların sonucunda, yüzün herhangi bir bölümünün tanımada daha önemli bir rol oynadığı yolunda kesin bir sonuç elde edebilmiş değiller; bunun tersine, kişilerin karşısındakileri tanımak için yüzlerinin tümüne, hem de bir göz atışta baktıkları görüşü ağırlık kazanmış bulunmaktadır.

Öte yandan ruhbilim uzmanların üzerinde görüş birliğine vardıkları durum, çoğu kişinin kend: ırklarından olma-

yanları birbirlerinden ayırmada güçlük çekmeleridir. Goldstein, "İnsanların bu konudaki beceriksizliklerine şaşmamak elde değil" diyor. Araştırmalara göre beyaz, siyah, sarı... tüm ırklar, kendilerinden başka ırktan olanları tanıyıp ayırmada aynı derecede beceriksizdirler.

Malpass'ın yürüttüğü araştırmalara göre tanıma, değişik insanların bir kimsenin yaşamında oynadıkları role bağlı bulunmaktadır. Bu konuda herkes için iki ayrı grup vardır: Önemli kişiler, dışlananlar. Aile üyeleri, dostlar, iş arkadaşları önemli kişiler grubunu oluştururlarken, dışlananlar mahalle bakkalının tezgahtarı, yolda rastlanılan kişiler v.b. olabilirler. Ote yandan olumsuz yönden etkili kişiler de önemliler grubuna girebilirler: Örneğin cezaevinde bulunan biri için gardiyan önemli kişidir. Bu arada başka ırktan olanlar da kişi yönünden önemliler grubuna girmemişlerse! hemen dışlanan kişiler grubuna atılır ve yüzleri anımsanıp ayırt edilemez.

"Dışlananları" tanıyıp ayırt etmedeki güçlük, insan davranışlarının evrimsel başlangıcına kadar gider diyebiliriz: Hep hayvan kendi türünün üyelerini seçebilir de, bunların çoğu bireyleri birbirlerinden ayırıp tanıyamaz. Örneğin bir cins kumsal kuşları, büyük sürüler halinde yaşadıkları halde birey olarak birbirlerini tanıyamazlar. Buna karşılık kurtlar, şempanzeler gibi bireyleri arasında yakın ilişki bulunan topluluklar biçiminde yaşayan hayvanlar, kendi topluluklarından olan bireyleri ayırabilme yanında, kendi topluluklarının üyesi olmayan hemcinslerinin de farkına varabilirler. Bu gibi hayvanlarda "kişilik" duygusu güçlüdür, gruplarının önderlerini, kendilerinin hangi hemcinslerine söz geçirebileceklerini, kimin elinden yiyecek kapabileceklerini çok iyi bilirler.

Hayvan bireyleri arasındaki bu gibi ilişkiler, öden beri kendi aralarında kullanılagelen bir takım işaretlerle sağlanır, örneğin bir kurt kulaklarını kısıp kuyruğunu kaldırarak dışlarını gösterirse "Ben senden güçlüyüm, önündeki eti vermezsen seni ısırırım" diyor demektir. İnsanlar ise iletişimde vücut hareketlerini daha az kullanırlar, iletişimde yüz hareketlerini yeğ tutarlar.

İnsanların pek çeşitli olan yüz hareketlerinin çoğu ırklar ve toplumlar açısından genel ve ortaktır. San Francisco'daki California Üniversitesi ruhbilim uzmanlarından Paul Ekman, yüz hareketleri ile ifade bakımından altı temel duygu saptamış bulunuyor: Bunlar, nefret, öfke, korku, üzüntü, mutluluk ve şaşkınlıktır (bazı ruhbilim uzmanları bunlara, utancı ve ilgiyi de ekliyorlar, ama Ekman'a göre, bu son ikisi kendisinin ileri sürdüğü altı temel ifadeye göre yeterince belirgin değildir).

Bu temel yüz ifadeleri hemen her toplumda ortak olma yanında, çocukların gelişimlerinin çok başlangıç döneminde belirginleşirler. Hatta başkalarının yüzlerini taklit olanağından bütünüyle yoksun bulunan doğuştan görmez çocuklar bile, aynı duygular için aynı yüz ifadelerini takınıyorlar.

Duygular, ya artistikte olduğu gibi istemli olarak, ya da kendiliğinden ve istemsiz olarak yüz ifadesine yansır. Duyguları istemli olarak yüz ifadesine yansıtmak amacıyla yüz kaslarının bilinçli bir biçimde kullanılması sonradan edinilen beceriler arasındadır.

Öte yandan, "Yüz ifadeleri bilinçli yönde nasıl kullanılıyor? İnsanlar niçin şöyle veya böyle davranıyorlar? Niçin yüzleriyle yalan söylüyorlar?" gibi soruların yanıtlarını verebilmek hiç de kolay değildir. Gerçi bir bakıma insanlar daha çocukluk çağlarında bu gibi 'yalanlara' yönlendirilirler: Büyüklük çocuklara sık sık: "Ağlama", "Öfkelenme", "Hadi gülmüştü" gibi sözler söyleyip uyanlarda bulunurlar. Böylece kızgınken gülmeyi, korkarken yürekli gibi ifade takınmayı erken yaşta öğreniriz.

Yüz ifadelerinin gerçek iç duyguları yansıtmamasının toplumsal yararı açıktır. İçimizden kızdığımız komşumuza gülmememiz, ayağı kayıp yere düşen dostumuza gülmemizi tutmamız, yöneticimizin şakalarına kahkaha atmamız; bütün bunlar toplumsal ilişkilerin korunup sürdürülmesini sağlayan davranışlardır. Hatta duyguları gizleyebilme yeteneği için, bugünkü karmaşık ve büyük toplumların oluşumunun temeli diyebiliriz. **DISCOVER'dan çev: Melih ÖLCER**

